2014 GYORSJELENTÉS

A magyar délibáb

Gyorsjelentés a pécsi középiskolások politikához és demokráciához való viszonyáról

Kovács Tamás – Szabó Andrea

Aktív Fiatalok Magyarországon

Kutatócsoport

2014 GYORSJELENTÉS

A magyar délibáb

– Gyorsjelentés a pécsi középiskolások politikához és demokráciához való viszonyáról

Gyorsjelentés 2014

©Kovács Tamás – Szabó Andrea | Minden jog fenntartva! All rights reserved!

Grafika: Szakács András

Kiadó: Szenzor Kiadó Nkft.

Kiadásért felel: Szabó Andrea

Kiadás helye: Budapest

ISBN: 978-963-12-1198-6 (online)

Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport

2014.

Tartalom

Előszó 4
A kutatás legfontosabb megállapításai 5
Közéleti hírfogyasztás, a közéletről való társalgás 6
Politikai orientációk 10
Politikai és közéleti érdeklődés 10
A politikai részvétel dimenziói 11
A demokráciához való viszony, a demokrácia működésével való elégedettség 13
A magyar demokrácia működésének megítélése 16
Az iskolai demokráciához való viszony 18
Jövőkép 22
Társadalmi státusz 23
Zárszó helyett 27
A kutatás módszertana 28
Ábrák, táblázatok jegyzéke 30
Irodalomjegyzék 31

Előszó

Az egyetemisták és főiskolások körében végzett két adatfelvételi hullám után elkészült az *Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport,* [1] fiatalok társadalmi és politikai orientációival foglalkozó legújabb kutatása is. Az eddigi adatfelvételeinktől [2] (*Aktív Fiatalok 2011/12 és 2013*) a jelenlegi vizsgálat két fontos aspektusban különbözik. Egyrészt az egyetemisták és főiskolások körében végzett országos, reprezentatív adatfelvételünkkel szemben a mostani kutatás lokális keresztmetszetű, városi (Pécs Megyei Jogú Város) mintán alapul. A másik releváns eltérés a kutatás alanyainak korösszetétele, hiszen a jelenlegi *Gyorsjelentés* a középiskolás (15–18 éves) korosztályra vonatkoztatva tartalmaz adatokat, és tesz megállapításokat.

A kutatás sajátosságaiból adódóan az eredményeink természetesen az országos középiskolás populációra vonatkoztatva nem reprezentatívak, így a levont következtések is csak lokális metszetben érvényesek. A vizsgálatunk több esetben támaszkodott az *„Iskola és társadalom 2005”*[3] és az *„Iskola és társadalom 2008”*[4] kutatásokra.

Pécsi kutatásunk elsősorban a középiskolások demokráciához való viszonyát térképezi fel. A vizsgálat témakörét ugyanakkor szélesebb kontextusba ágyaztuk bele, így elemezés alá került a politikai és közéleti érdeklődés éppúgy, mint a politikai részvétel egyes dimenziói.

A *Gyorsjelentés* – a műfaji jellemzőket figyelembe véve – csak a kutatásunk legfontosabb eredményeit tartalmazza, a tudományos mélyelemzések egy, a 2015-ös év első negyedévében megjelenő tanulmánykötetben lesznek olvashatóak. A *Gyorsjelentés* adatai kisebb mértékben, de eltérhetnek a későbbi tanulmányok eredményeitől.

[1] Az Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport 2009 óta működő ifjúságkutató munkaközösség felfrissítésével 2011 tavaszán jött létre. Célunk, hogy minél szélesebb ismeretekkel szolgálhassunk napjaink fiataljairól – elsősorban közélethez, politikához fűződő viszonyukról.

[2] Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013-as hullámának empirikus survey vizsgálata 1300 fős kvóta mintán készült. Az adatfelvétel ún. hibrid technikával valósult meg: 859 fő (66%) az www.aktivfiatalok.hu/ internetes oldalon lévő online kérdőívet töltötte ki, míg 441 fő (34%) megkérdezésére személyes ún. face to face interjú keretében került sor. Az előző, 2011-es adatfelvétel ugyanezen metodológiai eljáráson alapult, mely során összesen 1700 fős minta készült el (1445 fő online metodológiával és 255 fő személyesen lekérdezés útján került a mintába). Az adatfelvételek részletes eredményeit két tanulmánykötet tartalmazza Szabó Andrea (szerk.) (2012): Racionálisan lázadó hallgatók I., illetve Szabó Andrea (szerk.) (2014): Racionálisan lázadó hallgatók II.

[3] Vezette Csákó Mihály, a kutatásban részt vett az ELTE, DE, PTE Szociológia Tanszék, valamint az ECHO Survey Szociológiai Kutatóintézet, a Tábla és Penna Társadalomkutató Műhely és Kurt Lewin Alapítvány. Minta: 7000 fő, négy megye (Baranya, Fejér, Hajdú és Szabolcs) és Budapest.

[4] A 2005-ös kutatás azonos kérdőívekkel történt lekérdezése, a kutatást Csákó Mihály vezette, a résztvevők az ELTE, DE, PTE és SZTE Szociológia Tanszéke, az MTA Regionális Kutatóközpont, valamint az ECHO Survey Szociológiai Kutatóintézet voltak. A kutatás területe Csongrád megyével bővült. A közreműködő kutatók: Szabó Ildikó, Murányi István, Domokos Tamás, Kiss Mária Rita és Sik Domonkos voltak.

A kutatás legfontosabb megállapításai

A demokráciához való viszony, a demokrácia működésével való elégedettség

1. *A* politikai rendszerek közötti választás eredménye roppant tanulságos: a tanulók 26 százaléka vélekedett csak úgy, hogy a *„demokrácia minden más politikai rendszernél jobb”,* 21 százaléka számára bizonyos körülmények között a diktatúra elfogadható rendszer, 24 százalékuk számára pedig tulajdonképpen mindegy, hogy milyen politikai berendezkedésben élik életüket;
2. A pécsi középiskolások döntő többsége, 79 százaléka *nem elégedett a magyar demokrácia működésével.*

Iskolai demokrácia

3. Az iskolai demokráciában a részvétel igénye háttérbe szorul, a serdülőkori lázadás egyenlőségre való törekvése ugyan megjelenik, de ez sokkal inkább tekinthető életkori sajátosságnak, mint politikai szocializációs hatásnak. Az önálló cselevésre, illetve a jogok gyakorlására színteret biztosító diákönkormányzat szerepe korlátozott, a diákok részéről valós igény nem jelenik meg annak demokratikus működtetésére.

Politikai és közéleti érdeklődés

4. A tanulók gondolkodásában a politika és a közélet fogalma különválik. Míg a politika rendkívül negatív percepcióval rendelkezik, addig a közélet megítélése kedvezőbb képet mutat.
5. A tanulók 34 százaléka kifejezetten magas érdeklődést mutat a közéleti kérdések iránt, ugyanakkor a politikai érdeklődés kapcsán a pécsi középiskolások 16 százalékáról mondható el csupán ugyanez.

Politikai részvétel

6. A pécsi fiatalok körében a demokratikus részvételi formák közül a bojkott *(„szándékosan nem vásároltál árucikket, elkerültél üzletláncot”*) bizonyult a legnépszerűbbnek, a megkérdezettek 38 százaléka vett már részt ilyen jellegű tiltakozásban. A második leggyakoribb részvételi forma egy adott *„társadalmi szervezet munkájában való részvétel”* (27 százalék), majd ezt követi az *„aláírásgyűjtésben való részvétel”* (26 százalék).

Közéleti hírfogyasztás, a közéletről való társalgás

7. A pécsi középiskolások négy százaléka soha, 53 százaléka alkalmanként, 29 százaléka gyakran, míg 14 százaléka rendszeresen fogyaszt közéleti témákkal kapcsolatos híreket;
8. Ezzel szemben a tanulók túlnyomó többsége sem a családjában, sem a baráti közösségében nem beszélget politikai kérdésekről;

Társadalmi státusz

9. Az eredmények azt mutatják, hogy minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál kedvezőbben ítélik meg a középiskolások családjuk társadalmi státuszát;
10. A válaszadó fiatalok 62 százaléka vélte családját a „középső társadalmi csoporthoz” tartozónak;
11. Azok a fiatalok a legelégedettebbek a magyar demokrácia működésével, akik családjukat a legmagasabb társadalmi csoportokba sorolták be.

Jövőkép

12. A középiskolások viszonylag kedvezően ítélik meg saját jövőjüket, az optimisták aránya meghaladja a válaszadók többségét (52 százalék).

Közéleti hírfogyasztás, a közéletről való társalgás

A következő fejezet két témája a közéleti hírfogyasztás, illetve a közéleti témákhoz kapcsolódó személyes kommunikáció. A két téma együttes kezelését a *Gyorsjelentés* műfaji sajátossága teszi szükségessé, ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a későbbiek folyamán célszerű az egyes kutatási témaköröket külön-külön is elemezni.

A közéleti hírfogyasztás kapcsán elsősorban annak gyakoriságára voltunk kíváncsiak. A pécsi középiskolásoktól azt kérdeztük, hogy milyen rendszerességgel fogyasztanak közélettel kapcsolatos híreket a média különböző csatornáin keresztül. Az adott válaszokból kiderül, hogy a középiskolások többsége saját bevallása szerint alkalmi közéleti hírfogyasztó. Mindez azt jelenti, hogy a közéleti hírek iránti érdeklődésükből a konstans jelleg hiányzik. Az eredményből egyrészt valószínűsíthető, hogy érdeklődésüket csak egy-egy napirenden lévő téma kelti fel, másrészt az a következtetés is levonható, hogy közéleti hírfogyasztásuk inkább a véletlenen alapszik. Az első kijelentés feltételez egyfajta tudatosságot is, míg a második állítás a közéleti hírfogyasztásuk ad hoc jellegét emeli ki.

1. ábra.
Szoktál-e olvasni, nézni, hallgatni közélettel kapcsolatos híreket (napilap olvasása, híradó nézése, politikai műsorok nézése)? (az adatok százalékban)

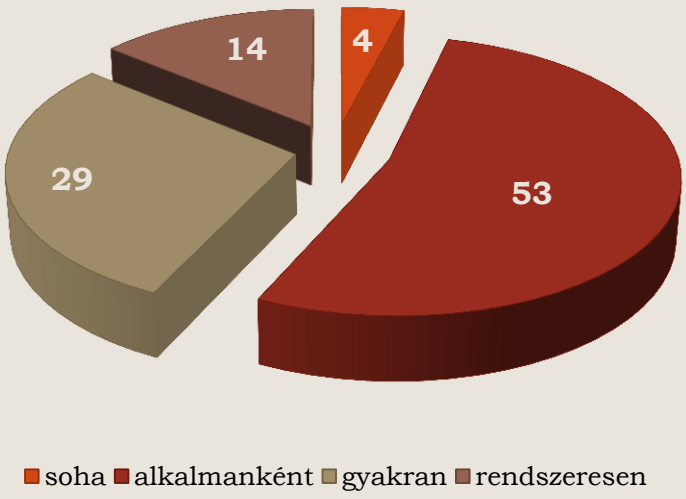

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A válaszadók másik, számottevő hányadát a „gyakran”, illetve a „rendszeresen” a közéletről tájékozódó középiskolások jelentik. A fiatalok 29 százaléka vallotta azt, hogy gyakran fogyaszt közélettel kapcsolatos híreket, míg 14 százalékuk rendszeresen végez ilyen jellegű tevékenységet.

A középiskolás fiatalok csekély hányada, négy százaléka zárkózik el teljes mértékben a közéleti hírfogyasztás lehetősége elől. Ők azok, akik soha, vagy csak nagyon ritkán hallják meg a közélettel kapcsolatos információkat.

A közéleti hírfogyasztás mellett rákérdeztünk a közéleti témák személyes, interaktív kommunikációban megjelenő gyakoriságára is. A személyes kommunikáció esetében két kommunikációs színteret, illetve csoportot különítettünk el. Külön kezeltük a családi kommunikációt, illetve a baráti közösséget, így jelenítve meg azt a két ágenst, mely kiemelkedő szerepet játszik a politikai szocializáció folyamatában.

A családon belüli közéleti társalgás a korábbi kutatások, illetve az azokból levont következtetések tükrében volt érdekes. E kutatások azt állapították meg, hogy a családi kommunikációban a pártpolitikától való izoláció érdekében a politika tabutémának számít (Szabó–Kern 2010), ugyanakkor ezek a vizsgálatok még nem tettek distinkciót a közélet és a politika között. Az Aktív Fiatalok Kutatócsoport két hullámban végzett vizsgálatainak éppen e különbségtétel megfogalmazása volt az egyik tudományos újdonsága.

2. ábra.
Milyen gyakran beszélgetsz a családoddal közéleti kérdésekről?
(az adatok százalékban)

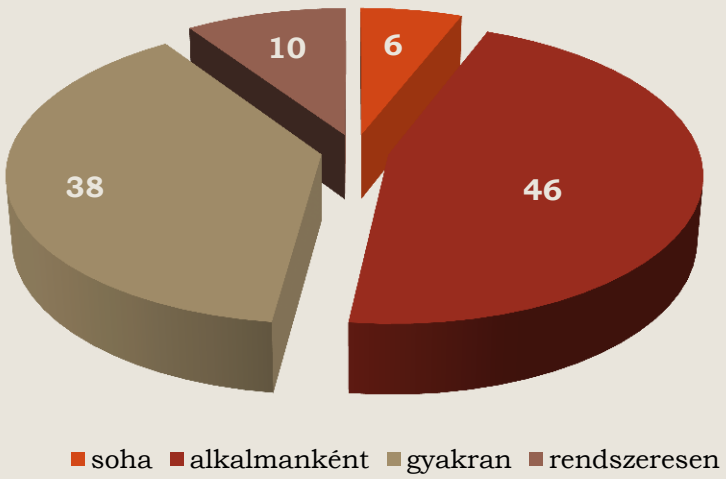

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

Az eredmények alapján a pécsi középiskolás fiatalok csekély hányada (hat százalék) számol be arról, hogy a közéleti kérdések egyáltalán nem képezik a családi társalgások részét. A válaszadók legnagyobb hányadát, 46 százalékát teszik ki azok, akiknek családjában a közélet ugyan megjelenik, mint beszédtéma, ugyanakkor ez csak alkalmanként fordul elő. A közéleti hírfogyasztáshoz hasonlóan itt is az ad hoc jelleg valószínűsíthető, tehát a közéleti témák nem képezik a családi kommunikáció szerves részét.

A másik pólust azok a fiatalok alkotják, akik gyakran, illetve rendszeresen beszélgetnek családjukkal közéleti kérdésekről. A válaszadók 38 százaléka számolt be arról, hogy a családi beszélgetések során gyakran megjelennek közéleti témák, illetve 10 százalékuk vallotta azt, hogy a közélet rendszeresen napirenden van a családi kommunikációban.

Az eredményeket azonban óvatosan kell kezelnünk, hiszen a kutatás során igyekeztünk tematikailag elkülöníteni a politika és a közélet fogalmát. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a közéleti és a politikai érdeklődés elválik egymástól, eltérő eredményeket produkálva. Mivel a kérdésfeltevés során a közéleti témákról való társalgásra kérdeztünk rá, ezért azt az állítást, mely szerint a családi kommunikációban a politika tabutémának számít, az esetünkben nem tudjuk sem bizonyítani, sem elvetni. Az empirikus adatokból ugyanakkor megállapítható, hogy a középiskolások többségének (52 százalék) családjában a közéleti témák egyáltalán nem, vagy csak alkalmanként fordulnak elő a beszélgetések során.

3. ábra.
Milyen gyakran beszélgetsz a barátaiddal közéleti kérdésekről?
(az adatok százalékban)

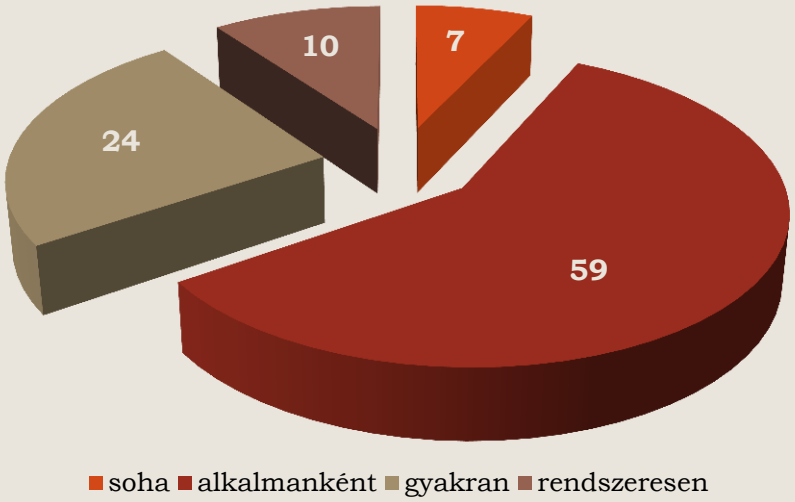

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A kortárscsoport a politikai szocializációs folyamatok egyik legfontosabb színterének tekinthető, így a családi szocializációs tapasztalatok mellett a közéleti témák baráti társalgásokban való megjelenésére is rákérdeztünk. A pécsi középiskolások barátaikkal lényegesen ritkábban érintik a közéleti témákat, mint ahogy azt a családi körben teszik.

A kortárscsoporti kommunikációból a közéleti témákat teljes mértékben kizárók aránya (7 százalék) megegyezik azoknak az arányával, akik a családjukban sem beszélgetnek a közéletről. Az adatok elsődleges elemzése alapján úgy tűnik, hogy a középiskolások körében létezik egy viszonylag szűk réteg (6–7 százalék), akiknek a társalgási napirendjén egyáltalán nem szerepel a közélet. A másik érdekes eredmény, hogy a baráti kommunikáció kapcsán lényegesen magasabb azoknak a számaránya (59 százalék), akik csak alkalmanként, eseti jelleggel találkoznak közéleti témákkal a baráti beszélgetések során. Mindez azt jelenti, hogy míg tanulók 52 százaléka családjában soha, vagy csak néha beszélget a közéletről, addig ez a szám a kortárscsoport esetében 66 százalék.

A baráti társalgásokban a közéleti témákat gyakran érintők aránya szintén alacsonyabb, mint azt a család esetében láttuk. A pécsi fiatalok egynegyede állította, hogy barátaival gyakran beszélget a közéletről, míg ez az arány a családi kommunikáció esetében közel 40 százalék volt. A közéletről rendszeresen társalgók aránya hasonló a családban és

a barátok között. A tanulók 10 százaléka számolt be arról, hogy a baráti beszélgetésekben rendszeresen elő-kerülnek a közélettel kapcsolatos témák. Összességében, azt mondhatjuk, hogy a közéleti témákat a kortárs vagy a családi kommunikációból teljesen kizárók és teljesen beépítők aránya gyakorlatilag megegyezik. A pécsi középiskolások egy-egy kisebb rétege vagy teljes mértékben ignorálja, vagy a mindennapi kommunikáció szerves részévé teszi a közéleti kérdések megvitatását.

A mérleg nyelve ugyanakkor a családi kommunikáció felé billen, hiszen – az adatok alapján – ott több esetben kerülnek elő közélettel kapcsolatos felvetések. Ennek okát a *Gyorsjelentés* keretei között nem tudjuk feltárni, annyit azonban feltételezünk, hogy a kortárscsoportban megjelenő érték-preferencia erősen háttérbe szorítja az életvilágon túli kérdésköröket.

Politikai orientációk

Politikai és közéleti érdeklődés

A vizsgálat során az *Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport* által bevezetett módszertani újítást alkalmaztuk, azaz a közélet és a politika fogalmát külön-külön kezeltük (Szabó–Oross 2012). A metodológiai változtatás hátterében az áll, hogy korábbi kutatásaink tapasztalatai szerint a főiskolás és egyetemista fiatalok gondolkodásában a két fogalom elválik egymástól, illetve más-más jelentéstartalommal rendelkezik. Kíváncsiak voltunk, hogy ez a distinkció érvényes-e a középiskolás korosztályra is.

4. ábra.
Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, társadalmi problémák?
Mennyire érdekel Téged a politika?
(a válaszolók százalékban) (1=egyáltalán nem érdekel; 5=nagyon érdekel)

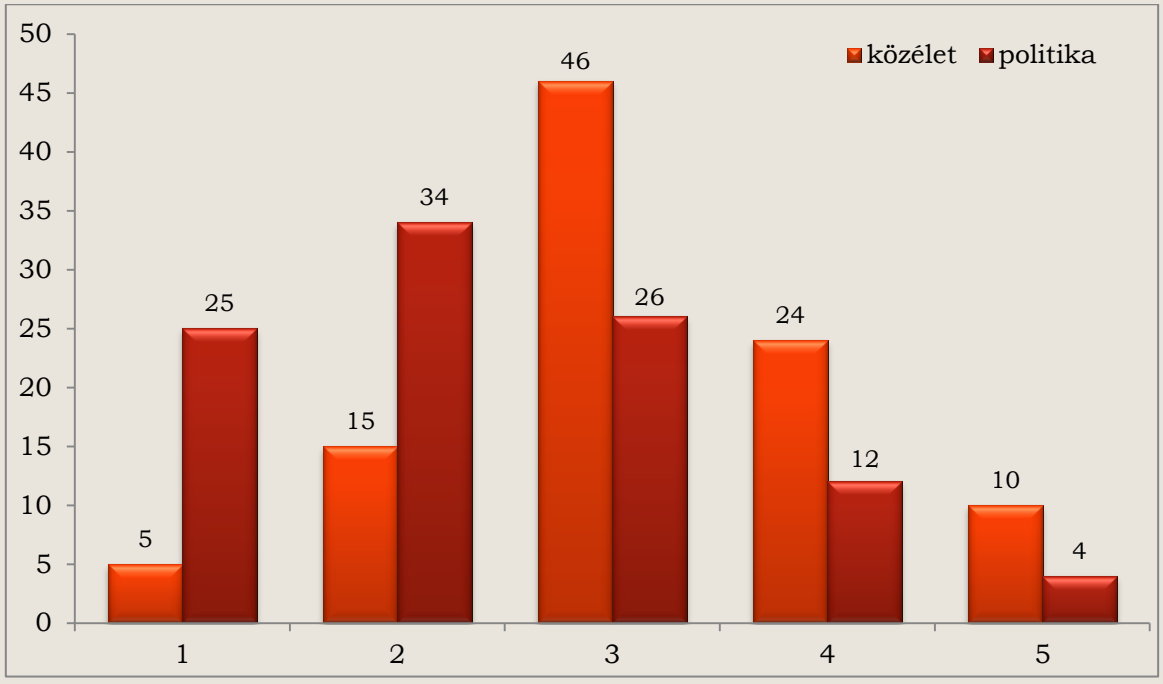

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A pécsi középiskolások körében a közéleti kérdések iránti érdeklődés viszonylag magas. A fiatalok 34 százaléka (a 4-es és 5-ös skálaérték összevonása után) kifejezetten intenzív érdeklődést mutat a közéleti kérdések, illetve a társadalmi problémák iránt. Az összes megkérdezetten belül a legnagyobb arányt (46 százalék) azok a fiatalok képezik, akik átlagos közéleti érdeklődést mutatnak. A közéleti érdeklődés spektrumának másik oldalát a kevésbé, vagy egyáltalán nem érdeklődő tanulók foglalják el. A válaszadók 15 százaléka mondta azt, hogy kevésbé érdeklődik a társadalmi problémák iránt, illetve öt százalékuk

teljesen elutasítja azt. Összességében az inkább nem, illetve az egyáltalán nem érdeklődő tanulók aránya 20 százalékot ölel fel (az 1-től 5-ig terjedő skálán az átlagos érdeklődés 3,2 indexpont). Csak érdekességként elmondható, hogy az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2013-as adatfelvétele során a magyar egyetemisták és főiskolások átlagos közéleti érdeklődési indexe 3,7 pont volt. (Oross–Szabó 2014)

A politika iránti érdeklődés adatai ennél lényegesen kedvezőtlenebb összképet mutatnak. Egyrészt alacsonyabb a politika iránt érdeklődők, és ezzel párhuzamosan nagyságrendekkel magasabb a nem érdeklődők aránya.

Eredményeink alapján a politika iránt érdeklődők aránya 16 százalék, az átlagos érdeklődéssel rendelkezőké pedig 26 százalék. Ezekből az adatokból következik, hogy a politikai érdeklődés a skála negatív pólusa felé billen: a kevésbé, illetve a politika iránt egyáltalán nem érdeklődő középiskolások együttes aránya ugyanis 59 százalékot tesz ki. Különösen érdekes, hogy a közéleti érdeklődést elutasítók arányához képest ötször annyian (25 százalék) vannak a politikától, illetve a politikai kérdésektől teljesen elzárkózó középiskolások (skálaátlag az 1-től 5-ig terjedő skálán 2,3 pont). A már említett egyetemi, főiskolai mintán egyébként a politikai érdeklődés átlaga 3,0 pont volt.

Az empirikus adatok függvényében a módszertani újítás létjogosultsága a középiskolások esetében is igazoltnak látszik, legalábbis, ami az érdeklődés dimenzióját illeti.

A politikai részvétel dimenziói

A középiskolások részére 13 féle tiltakozási formát kínáltunk fel, amelyek közül választhattak, hogy részt vettek-e valamelyikben. A válaszopciók, egy kivétellel, a konvencionális, direkt demokratikus politikai részvételi formákat jelenítették meg. A kivételt az „utcai zavargás” kategóriájának beemelése jelentette, mely elsősorban az erőszakos, antidemokratikus cselekvésre való hajlamot igyekezett felmérni.

5. ábra.
Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben, tetted-e már valamelyiket?
(a válaszok százalékban)

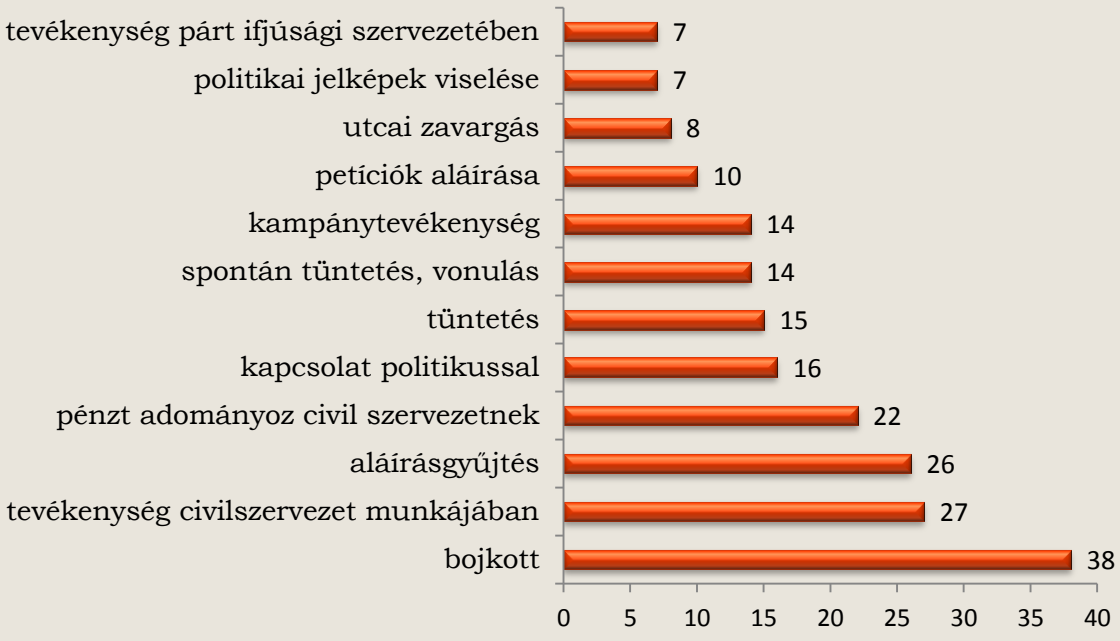

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A felsorolt demokratikus részvételi opciók közül a tanulók körében a bojkott *(„szándékosan nem vásároltál árucikket, elkerültél üzletláncot”)* bizonyult a legnépszerűbbnek, a megkérdezettek 38 százaléka vett már részt ilyen jellegű tiltakozásban. A bojkottban való részvétel mélységét, illetve az akció társadalmi szervezettségét a rendelkezésünkre álló adatokból nem tudjuk megállapítani, ugyanakkor az elköteleződésre való hajlam mindenképpen tetten érhető a tanulóknál. A második leggyakoribb részvételi forma egy *„társadalmi mozgalom munkájában való részvétel”* lett (27 százalék), de ezt rögtön követi az *„aláírásgyűjtésben való részvétel”* (26 százalék).

A válaszok alapján a tanulók 22 százaléka járult már hozzá magánadományával valamilyen civil szervezet tevékenységéhez. Az egyesülési jog, illetve a véleménynyilvánítás jogának gyakorlati megnyilvánulásaként kezelhető törvényes demonstráción való részvételt a fiatalok 15 százaléka gyakorolta már, illetve ehhez kapcsolódik a *„spontán tüntetésen, utcai vonulásban”* való részvétel is, melybe saját bevallásuk szerint a középiskolások 14 százaléka involválódott.

Az előzőekben tárgyalt részvételi formáktól, a résztvevők arányát tekintve, jelentősen elmaradnak a szűk értelemben vett politikai szférához kapcsolódó participatív tevékenységek. Ebből a részvételi csoportból a *„kampánytevékenységbe”* való bekapcsolódás (14 százalék), illetve a *„politikussal való kapcsolatba lépés”* (16 százalék) emelkedik ki. Ezzel szemben a mélyebb politikai elkötelezettséget, illetve ideológiai hovatartozást követelő részvételi formák csak a válaszadók kis hányadát jellemzik. Mind *„a politikai jelvények, jelképek viselése”* (7 százalék), mind a *„politikai nyilatkozatok aláírása”* (9 százalék), illetve *„egy párt ifjúsági szervezetében végzett munka”* (7 százalék) csak egy szűk réteg tevékenységei közé tartozik.

Az erőszakos politikai részvételi formaként számon tartott *„utcai zavargás”* az eredmények alapján csak egy jelentős kisebbségben lévő tanulói csoport sajátossága. Az összes megkérdezett közül 8 százalék vallotta azt, hogy legalább egyszer részt vett ilyen jellegű megmozdulásban.

A demokráciához való viszony, a demokrácia működésével való elégedettség

A magyar egyetemisták és főiskolások körében végzett korábbi két adatfelvételünk eredményeiből kiindulva a középiskolások esetében is rákérdeztünk a politikai rendszerhez fűződő viszonyra, illetve a demokrácia működésével való elégedettségre. Míg az első kérdés sokkal inkább tükröz egy normatív dimenzióban történő véleményalkotást, addig a demokráciával való elégedettség témakörénél a magyar viszonyok, diákok általi szubjektív helyzetértékelését sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A felsőoktatásban részt vevő hallgatók esetében az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás 2011/2012-es, és a 2013-es adatfelvételi hulláma is negatív tendenciákat rajzolt ki. Az első kutatás adatai azt mutatták, hogy a hallgatók 78 százaléka egyáltalán nem, illetve nem igazán volt elégedett a demokrácia működésével. Az arányok mértékben, a kutatási eredmények alapján az elégedetlenek aránya ugyan 74 százalékra csökkent, de ebben az esetben is az elégedetlenek kifejezetten nagy táboráról beszélhetünk.

A kedvezőtlen folyamatok a politikai rendszerekhez való viszony során is kimutathatóak voltak. Mindkét adatfelvételi hullámban kisebbségben voltak azok a hallgatók, akik a demokrácia, mint politikai rendszer szupremációját preferálták (2011/12: 39 százalék; 2013: 42 százalék).

A pécsi kutatásunkban ugyanazokat a kérdéseket tettük fel, mint az egyetemisták és főiskolások körében zajlott két korábbi kutatásunk adatfelvétele során. Célunk az volt, hogy a korosztályi, illetve az iskolai végzettség szerinti különbségeket is képesek legyünk feltárni.

6. ábra.
A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a véleményedhez?
(az adatok százalékban)

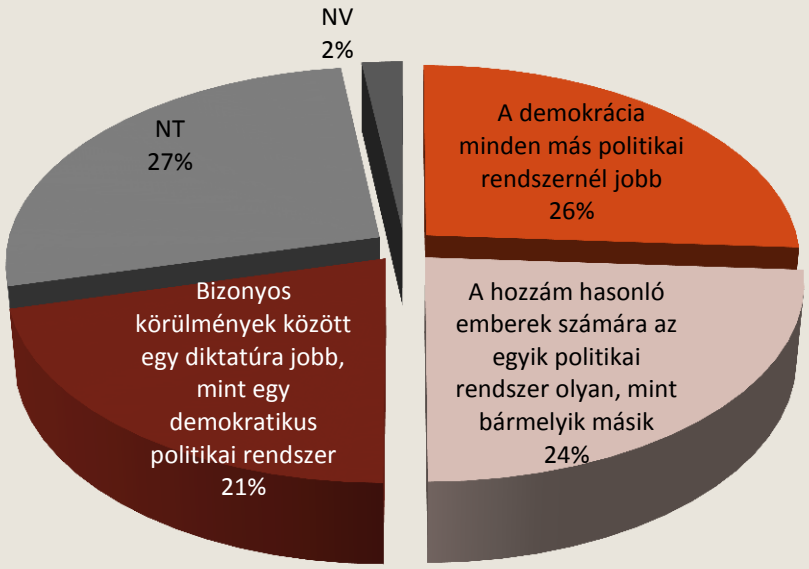

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A politikai rendszerhez való viszony vizsgálata kutatásunk egyik sarokpontja volt. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a középiskolások miképp viszonyulnak az egyes politikai rezsimekhez, hiszen egy adott politikai rendszer stabilizációját és legitimációját a társadalmi elfogadottsága és támogatottsága hozza létre.

A pécsi középiskolások válaszai alapján a demokratikus politikai rendszer általános preferálásának szintje kifejezetten alacsonynak mondható. A tanulók 26 százaléka vélekedett úgy, hogy a *„demokrácia minden más politikai rendszernél jobb”,* amely még az egyetemisták és főiskolások körében mért eredményektől (2011/2012: 39 százalék; 2013: 42 százalék) is jelentősen elmarad. Az eredményeket tovább árnyalja, hogy „bizonyos körülmények” között az autoriter rendszer irányába hajló megkérdezettek száma (21 százalék) nem sokkal kevesebb a demokráciát támogatók arányánál.

Természetesen ki kell emelni, hogy mindez nem jelenti azt, hogy ezek a fiatalok egyértelműen diktatúra-pártiak lennének, hiszen a válaszopció megfogalmazása ezt a keretet tágan kezelte, ugyanakkor a demokrácia egyértelmű preferálásának hiánya, illetve az autoriter rendszer elfogadása iránti hajlam tetten érhető a politikai gondolkodásukban. Egyébként az is figyelemre méltó, hogy a pécsi középiskolások közel egynegyede tipikus rendszertúlélő szerepet vesz fel: „mindegy milyen rendszerben élek – az egyik rendszer olyan, mint a másik.”

A kérdés megítélésének nehézségét a bizonytalanok magas aránya is mutatja. A fiatalok háromtizede nem tudott érdemben válaszolni arra a kérdésre, hogy melyik politikai rendszer áll hozzá a legközelebb.

Annak ellenére, hogy a *Gyorsjelentés* során mindvégig következetesen kerültük a mélyebb statisztikai elemzéseket, ebben az esetben mégis szükségesnek érezzük, hogy középiskola típusa alapján is bemutassuk a különböző politikai rendszerekkel kapcsolatos álláspont alakulását. Adataink alapján ugyanis úgy tűnik, hogy a különböző iskolatípusba járó fiatalok eltérően gondolkodnak a demokráciáról és a diktatúráról.

7. ábra.
A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a véleményedhez – középiskola típusa szerint?
(az adatok százalékban)

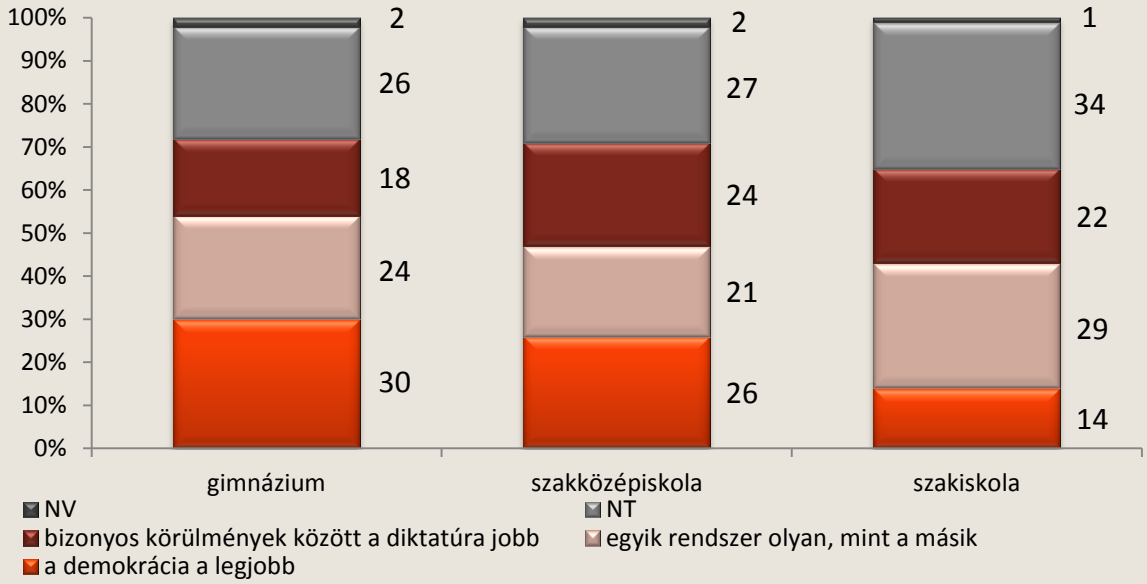

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

Az adatok azt mutatják, hogy az iskolai szint emelkedésével nő a demokrácia iránti elköteleződés. A gimnazisták 30, a szakközépiskolások 26, míg a szakiskolások mindössze 14 százaléka vélekedik úgy, hogy a demokrácia a legjobb politikai rendszer. Az is látható a fenti ábrából, hogy egyedül a gimnazisták körében van relatív többségben a demokrácia szupremációja, minden más csoportban a bizonytalan válaszkategória a legnagyobb arányú.

A szakiskolások egyébként a leginkább „rendszertúlélők", míg diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadók között a szakközépiskolások vannak a legnagyobb arányban (24%).

Az adatok mélyelemzésére és megértésére szükség van. Érdemes levonni a következtetéseket, és megvizsgálni egy tematikusan a politikai rendszerek megítélésével kapcsolatos tanulmányban, hogy életkori, szocializációs vagy képzési hatásból ered-e a fenti eredmény.

8. ábra.
Mennyire vagy elégedett a magyar demokrácia működésével?
(az adatok százalékban)

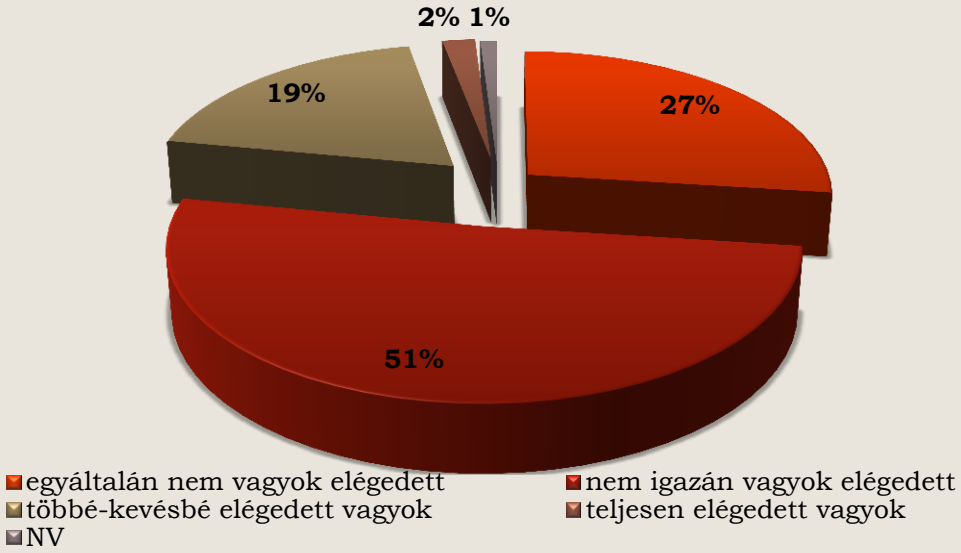

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

Ahogy korábban említettük, a demokráciával való elégedettség témakörét nem célszerű különválasztani a létező magyar demokrácia megítélésével.

Az eredmények alapján elmondható, hogy a középiskolások döntő többsége, 78 százaléka elégedetlen a demokrácia működésével. Az adatok nagyfokú hasonlóságot mutatnak a magyar főiskolások és egyetemisták válaszai alapján kapott eredményekkel, ami esetleg utalhat generációs álláspontra (tisztában vagyunk a pécsi középiskolás minta és az országosan reprezentatív egyetemista minta közötti összehasonlíthatóságának nehézségeivel).

Az elégedettek csoportja lényegesen csekélyebb, az összes megkérdezett 21 százaléka vallotta azt, hogy inkább vagy teljesen elégedett a demokrácia működésével. Érdemes kiemelni, hogy a középiskolások határozott véleménnyel rendelkeznek a kérdést illetően, hiszen a választ megtagadók, illetve a bizonytalanok aránya egy százalék volt csupán.

A demokrácia működésének, teljesítményének megítélése és a képzési szint kapcsolatban áll egymással. Minél magasabban iskolázott a pécsi fiatal, annál nagyobb a valószínűsége, hogy elégedett lesz a demokrácia működésével. És fordítva is igaz, messze a legelégetlenebbek a szakiskolások diákok.

9. ábra.
Mennyire vagy elégedett a magyar demokrácia működésével – középiskola típusa szerint?
(az adatok százalékban)

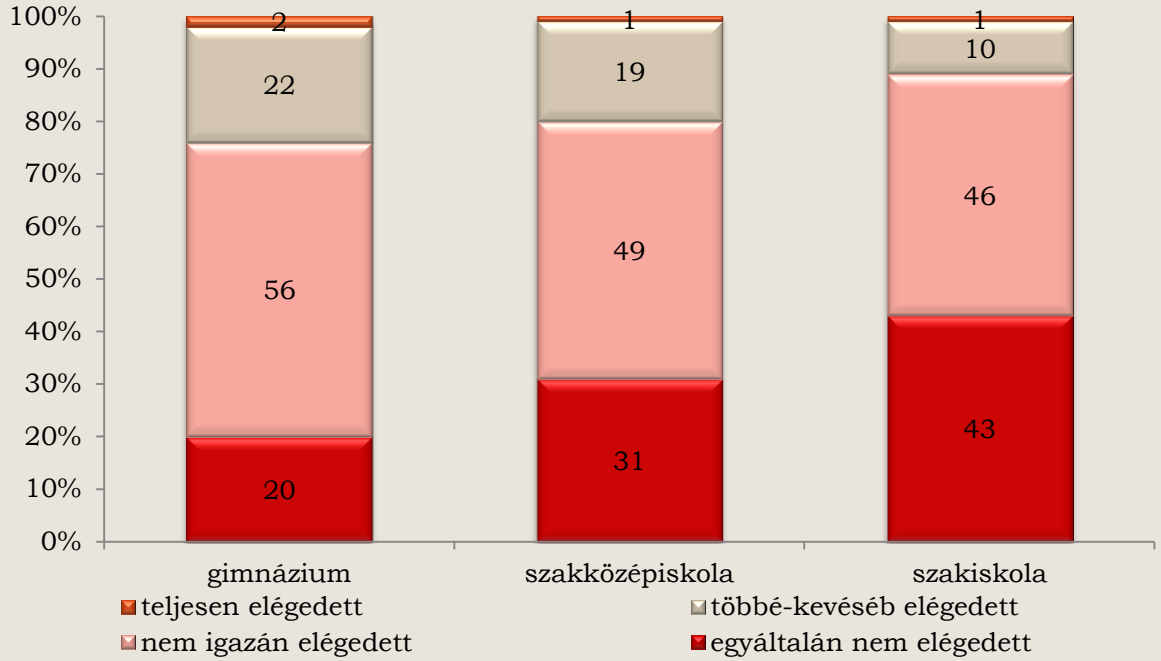

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A magyar demokrácia működésének megítélése

A jelenlegi, illetve a korábbi empirikus kutatásaink eredményei is igazolták, hogy a magyar fiatalok túlnyomó többsége nem elégedett a magyar demokrácia működésével. A pécsi középiskolások esetében, ahogy fentebb már említettük, az elégedetlenek aránya közel 80 százalékot tesz ki. Az elégedetlenség ilyen magas szintje felveti a kérdést, hogy milyen tapasztalatok, vélemények vezetnek el a fiatalok körében ehhez az ítéletalkotáshoz?

A kérdés megválaszolása érdekében a demokrácia normatív tartalmára vonatkozó állításokat, értékeket vizsgáltunk Magyarországra, a magyar demokrácia működésére vonatkoztatva. Az állításokat egy 0-tól 10-ig terjedő skálán kellett a pécsi középiskolásoknak megítélniük (a 0 azt jelentette, hogy az adott állítás egyáltalán nem jellemző a magyar demokráciára, a 10 pedig, hogy nagyon jellemző. Értelemszerűen az 5 jelentette a középértéket).

Az eredmények alapján elmondható, hogy a magyar demokrácia működésével való elégedetlenség nem kizárólag egy általános elégedetlenségből fakad, hanem a demokrácia legfontosabb szegmenseire is kiterjed. A demokrácia működésével kapcsolatos ítéletalkotás a fiatalok politikai értékorientációiban, politikai gondolkodásában mélyen gyökerezik.

A pécsi középiskolások véleménye szerint a magyar demokrácia leginkább

neuralgikus pontja a médiára való kormányzati befolyás problematikája, majd ezt követi a törvény előtti egyenlőség témaköre. Mindkét esetben egy kifejezetten kedvezőtlen képről beszélhetünk, hiszen a fiatalok álláspontja szerint alig jellemző Magyarországon, hogy *„a média mentes a kormányzati befolyástól”* (3,5), illetve az, hogy a *„bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek”* (3,6). Szintén a negatívumok közé tartozik, hogy a középiskolások szerint a magyar demokráciában a politikusok szinte egyáltalán nem viselnek felelősséget az általuk meghozott döntésekért (3,8).

1. táblázat.
Kérlek, mond meg, hogy milyen mértékben gondolod, hogy a következő állítások jellemzőek Magyarországon!
(0= egyáltalán nem jellemző; 10= teljes mértékben jellemző)
(0–10-ig terjedő skála átlagai)

7,5	•Több párt van, melyek közül lehetőség van választani
5,9	•A kisebbségben lévő emberek jogait is biztosítja a kormányzat
5,5	•A kormányzó pártokat a választásokon le lehet váltani, ha rosszul végezték a munkájukat
5,5	•A kormányzó pártokat a választásokon le lehet váltani, ha rosszul végezték a munkájukat
5,0	•A média szabadon bírálhatja a kormányt
4,9	•Az emberek békésen tiltakozhatnak egy olyan törvény ellen, melyet igazságtalannak ítélnek
4,9	•Az országos választások Magyarországon szabadok és tisztességesek
4,6	•A döntések meghozatalakor az emberek többségének akarata érvényesül
4,5	•Az Alkotmánybíróság és a Parlament megakadályozzák, hogy a kormányzat túllépje a hatáskörét
4,4	•A törvények mindenkire ugyanúgy vonatkoznak
4,2	•Az emberek a következményektől való félelem nélkül elmondhatják a véleményüket a kormányzatról
4,0	•A kormány lépéseket tesz, hogy csökkentse a jövedelmi különbségeket a társadalom tagjai között
3,8	•A politikusok felelősséget viselnek az általuk meghozott döntésekért
3,6	•A bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek
3,5	•A média mentes a kormányzati befolyástól
8,4	•Magyarországon vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összpontosul
8,0	•A vagyonos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

Az általunk tett kijelentések között, melyek az egyes demokratikus normákat tartalmazzák, alig találunk olyanokat, amelyek a skála negatív tartományából kimozdulnának. A jövedelmi különbségek csökkentésére tett kormányzati cselekvés (vagy éppen nem cselekvés) is negatív megítélés alá tartozik (4,0), csak úgy, mint a szabad véleménynyilvánítás lehetősége *(„Az emberek a következményektől való félelem nélkül elmondhatják a véleményüket a kormányzatról”*) (4,2). Ezzel szemben két olyan állítást is megfogalmaztunk, melyek egy demokratikus rendszer működésének anomáliát igyekeztek illusztrálni. A pécsi fiatalok szinte teljes mértékben jellemzőnek tartották Magyarországra, hogy *„a vagyonos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások”* (8,0), illetve azt is, hogy *„Magyarországon vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összpontosul”* (8,4).

A skálaátlagtól pozitív értelemben egyedül a többpártrendszer megítélése mozdult el. A középiskolások álláspontja szerint Magyarországon a pártrendszer pluralizált, tehát *„több párt van, melyek közül van lehetőség választani”* (7,5).

A skálaátlag körül mozgó értékek objektív értékelése kifejezetten nehéz. A kiindulópontunk ugyanakkor ebben az esetben az, hogy az általunk felsorolt állítások többsége egy jól működő demokrácia elengedhetetlen kritériumait jelölik. Ennek értelmében a kijelentések pozitív megítélésének hiánya egyúttal negatív jelenségnek tekinthető. A középiskolások véleménye szerint csak többé-kevésbé jellemző a magyar demokráciára, hogy *„az országos választások Magyarországon szabadok és tisztességesek”* (4,9), illetve az, hogy *„az emberek békésen tiltakozhatnak egy olyan törvény ellen, melyet igazságtalannak ítélnek”* (4,9).

Összességében kijelenthető, hogy a magyar demokrácia működésének középiskolások általi megítélése meglehetősen negatív. A demokratikus rend működésének aspektusait külön-külön elemezve azt láthatjuk, hogy a negatív értékalkotás gyakorlatilag az összes szegmensre kiterjed.

Az iskolai demokráciához való viszony

A demokráciára való nevelés egyik legfontosabb színtereként az iskola intézményét kell kiemelnünk. A fiatalok politikai szocializációjuk során nagy valószínűséggel, intézményes keretek között, az iskola falain belül találkozhatnak először a demokratikus mechanizmusokkal és értékekkel. Éppen ezért az iskolában szerzett demokratikus tapasztalatok, illetve éppen ezeknek a tapasztalatoknak az elmaradása releváns mértékben befolyásolják a tanulók politikai rendszerhez való későbbi attitűdjeit.

Ennek értelmében a kutatásunk során kiemelt figyelmet fordítottunk a középiskolások iskolai demokráciához való viszonyának feltérképezésére. Nem az volt a célunk, hogy megítéljük, milyen az intézmények demokráciára való nevelésének minősége. Azt vizsgáltuk, hogy a diákok egyes tartalmi elemeket mennyire tartanak fontosnak.

Az eredményeink ugyanakkor nem csupán a tanulók demokratikus orientációiról rajzolnak ki képet, hanem egyúttal az iskola demokráciára való nevelés eredményességét is értékelik (természetesen figyelembe véve azt a tényt is, hogy a kapott adatok nem kizárólag az iskola szocializációs hatásának következtében alakultak ki).

Az intézményi demokrácia alapegységének a diákönkormányzat meglétét tekintettük, ugyanakkor a diák-vezetés (tanárok, iskolavezetés tagjai) relációjának minőségére is rákérdeztünk. A kutatás során tehát arra voltunk kíváncsiak, hogy a tanulók, szubjektív orientációik alapján, az egyes intézményi demokratikus értékeknek és normáknak mekkora fontosságot tulajdonítanak.

10. ábra.
A következő kijelentéseket kérlek, értékeld az alapján, hogy számodra mekkora fontossággal bírnak!
(0= egyáltalán nem fontos; 10= nagyon fontos)
(az adatok százalékban)

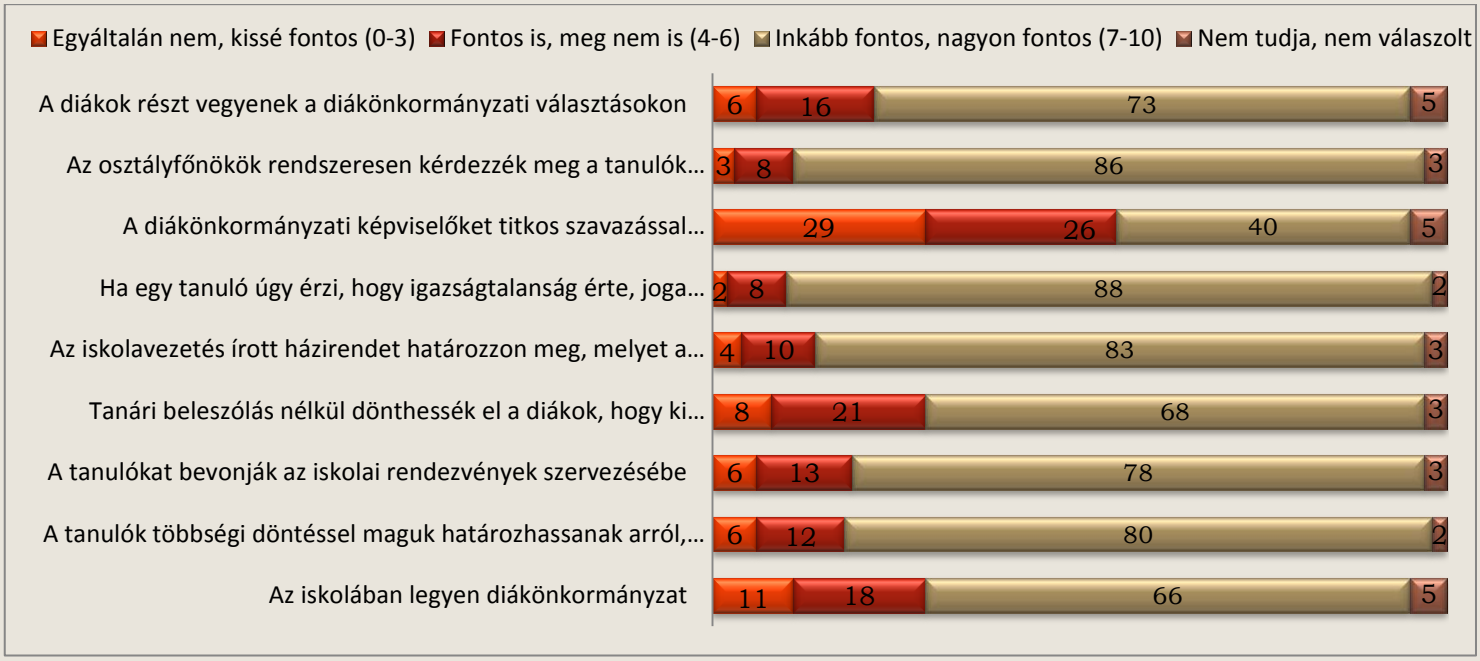

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A kérdőív szöveges megfogalmazása előtt három nagyobb tematikus normakategóriát fogalmaztunk meg, amelyekhez a fent felsorolt állítások kapcsolódhatnak.

Elsőként a többségi elv alkalmazását, illetve a választáshoz való jogot kell megemlítenünk, melyet *„a tanulók többségi döntéssel maguk határozhassanak arról, hogy tanításon kívül milyen rendezvényeket akarnak szervezni”*, illetve *„tanári beleszólás nélkül dönthessék el a diákok, hogy ki képviselje őket valamely ügyben”* állítások jelenítenek meg.

Másodrészben, a közügyekbe való beleszólás, valamint a részvételhez való jog alkot közös kategóriát, melyhez *„a tanulókat bevonják az iskolai rendezvények szervezésébe”*, *„az osztályfőnökök rendszeresen kérdezzék meg a tanulók véleményét”*, *„a diákok részt vegyenek a diákönkormányzati választásokon”*, illetve *„a diákönkormányzati képviselőket titkos szavazással válasszák meg”* állítások kapcsolódnak.

Az utolsó kategóriaként a törvény előtti egyenlőség normáját határoztuk meg, melyhez két kijelentés, *„az iskolavezetés írott házirendet határozzon meg, melyet a tanároknak is kötelessége betartania”*, valamint *„ha egy tanuló úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, joga legyen tisztességes kivizsgálásra, ahol nemcsak a tanárnak lehet igaza”*, kapcsolódik.

Mivel az iskolai demokrácia legfontosabb intézményének a diákönkormányzatot tekintettük, ezért a kérdőívünk iskolai demokráciával foglalkozó első kérdése is erre vonatkozott. A tanulóktól azt kérdeztük, hogy számukra mennyire fontos, hogy az iskolában legyen diákönkormányzat. Az eredmények meglehetősen ambivalens képet mutatnak. Annak ellenére, hogy többségben (66 százalék) vannak azok a fiatalok, akik számára *„inkább fontos, illetve nagyon fontos”* a diákönkormányzat létezése és működése, a teljes mintán belüli arányuk mégsem igazán meggyőző. Az összképhez hozzátartozik, hogy a válaszadók 11 százaléka mondta azt, hogy számára egyáltalán nem, vagy csak kissé fontos az

iskolai demokrácia fő intézményének megléte.

A diákönkormányzat létjogosultságának megkérdőjelezése az *„Iskola és társadalom 2008”* kutatás eredményei alapján érthető meg igazán. A Csákó Mihály által vezetett vizsgálat egyik fő megállapítása éppen az volt, hogy a diákönkormányzatoknak a valóságban kevés érdemi, független mozgástere van a diákok által javasolt kezdeményezések megvalósítására (Csákó 2011).

A többségi elv érvényesülése, illetve a választáshoz való jog a tanulók többségénél inkább, illetve nagyon fontos jelentőséggel rendelkezik. A középiskolások 80 százaléka mondta azt, hogy számára kiemelt fontossággal bír, hogy a tanításon kívüli önszerveződési lehetőségekről, valamint formákról ők maguk többségi döntéssel határozhassanak.

A szabad választáshoz kapcsolódó állítást a diákok kevéssé tartották fontosnak. A megkérdezettek 68 százaléka gondolta azt, hogy képviseletük szabad megválasztásának joga inkább fontos, illetve nagyon fontos. Véleményünk szerint az iskolai hierarchiában a tanár szerepéhez tartozó autoritás, valamint a deklarált vezetői szerep okozta az előző állítás eredményeihez viszonyított értékcsökkenést. Fontos azt is megemlíteni, hogy az iskolán kívüli rendezvényekről való szabad döntés kedvező eredményei is csak az iskolai alá-fölérendeltség kontextusában értelmezhetőek igazán. Mindez azt jelenti, hogy az emancipatorikus igény kizárólag csak az iskolai falain kívül jelenhet meg hangsúlyosan.

A kérdőívünkben a legtöbb állítás a közügyekbe való beleszólás, valamint a részvételhez való joghoz tartozott, összesen négy kijelentést fogalmaztunk meg, melyből kettő a beleszólás lehetőségét, kettő pedig a részvétel jogát jelenítette meg. Az eredmények alapján kijelenthető, hogy a közügyekbe való beleszólás igénye jóval hangsúlyosabb szerepet játszik a középiskolások gondolkodásában, mint a részvétel kategóriája.

A tanulók túlnyomó többsége (86 százalék) számára kiemelt fontossággal bír, hogy *„az osztályfőnökök rendszeresen kérdezzék meg”* a véleményüket, valamint 78 százalékuk számára *„inkább fontos, illetve nagyon fontos”*, hogy az iskolai rendezvények szervezésébe involválják őket. A közügyekbe való beleszólás igénye tehát releváns szerepet játszik a politikai gondolkodásukban, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az igény megjelenése nem feltétlenül alakul át tényleges gyakorlati tevékenységgé.

Az egyetemisták és főiskolások körében végzett kutatásaink (*Aktív Fiatalok 2011/12 és Aktív Fiatalok 2013*) is hasonló eredményeket hoztak, azonban ott azt kellett tapasztalnunk, hogy a beleszólás igényének megjelenése, a beleszólás státuszának negatív értékelése sem vezet el a tényleges politikai részvételhez. Az eredmények másik aspektusa, hogy a tizenéveseknél ez jogos igény, az egyenlőségre törekvés bírálataként jelenik meg, amely egyúttal tekinthető a serdülőkor következményének is (Csákó 2011).

A tanulók lényegesen kisebb jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy *„részt vegyenek a diákönkormányzati választásokon”*. Összesen 73 százalékuk vallotta azt, hogy számára ez inkább, illetve nagyon fontos, hat százalékuk érdeklődését nem kelti fel a részvétel e formája. Az *„Iskola és társadalom 2008”* kutatás is arra a megállapításra jutott, hogy a középiskolások gondolkodásában a részvétel nem játszik különösebb szerepet (Csákó 2011).

A demokratikus választás egyik legfontosabb elvének tekinthető titkos választáshoz való jog a középiskolások körében lényegében elutasításra került. A válaszadók 40 százaléka tulajdonított csak kiemelt relevanciát annak, hogy *„a diákönkormányzati képviselőket titkos szavazással válasszák meg”*, ugyanakkor 29 százalékuk vallotta azt, hogy ennek számára nincs, vagy csak csekély jelentősége van.

Vélelmezhető, hogy az adatok az iskolai intézmények szocializációs gyakorlatának következményeit mutatják. Egy 2004-ben lezajlott fókuszcsoportos felmérés fő eredménye éppen az volt, hogy a tizenévesek csak az esetek jelentős kisebbségében találkoztak a titkos szavazás gyakorlatával. A bevett módszerek között jóval gyakoribb volt, hogy a jelölteket nyílt szavazással választották meg, vagy egész egyszerűen az adott osztályfőnök jelölte ki a diákképviselőt (Csípő–Daróci–Kun–Lakatos–Vircsák 2004). Ezeknek a gyakorlatoknak a továbbélése eredményezheti, hogy a középiskolások nem csupán megkérdőjelezik a diákönkormányzat létének fontosságát, hanem a létrejött viszonyrendszerben antidemokratikus mintákon szocializálódnak.

Az előzőekben említett három normakategória közül a tanulók a törvény előtti egyenlőség témakörét ítélték meg a legfontosabbnak az iskolai demokrácia tartalmát tekintve. A fiatalok 83 százaléka vélte úgy, hogy számára kiemelt fontossággal bír, hogy *„az iskolavezetés írott házirendet határozzon meg, melyet a tanároknak is kötelessége betartania”*, illetve 88 százalékuk tartotta azt inkább, illetve nagyon fontosnak, hogy *„ha egy tanuló úgy érzi, hogy igazságtalanság érte, joga legyen tisztességes kivizsgálásra, ahol nemcsak a tanárnak lehet igaza”*. Mindkét állítás tekintetében jelentős kisebbségben vannak azok a középiskolások, akik nem tulajdonítanak jelentősebb fontosságot (4-2 százalék) a kijelentéseknek. Az egyenlőség követelése tehát tetten érhető a fiatalok gondolkodásában, ugyanakkor ez együtt jelenik meg az iskolai hierarchia elfogadásával.

Összességében elmondható, hogy a tanulók az iskolai demokrácia tartalmát meglehetősen határozott véleménnyel ítélték meg, melyet bizonyít a válaszmegtagadók, illetve a kérdésfeltevést megítélni nem képes válaszadók alacsony száma. Az eredményekből következtetésként levonható, hogy az iskolai demokráciában a részvétel igénye háttérbe szorul, a serdülőkori lázadás egyenlőségre való törekvése ugyan megjelenik, de ez sokkal inkább tekinthető életkori sajátosságnak, mint szocializációs hatásnak. Mindezt alátámasztja, hogy az önálló cselevésre, illetve a jogok gyakorlására színteret biztosító diákönkormányzat szerepe korlátozott, hiszen a diákok részéről valós igény nem jelenik meg annak demokratikus működtetésére.

Jövőkép

A családjuk társadalmi státuszának megítélése mellett az egyéni perspektívák értékelésére is megkértük a középiskolás fiatalokat. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a személyes élettervek megvalósításához szükséges társadalmi biztonság kérdéskörét miképp látják.

11. ábra.
Mennyire érzed biztosnak a jövődet, mennyire érzed magad biztonságban a jövőddel kapcsolatban?
(a válaszok százalékban)

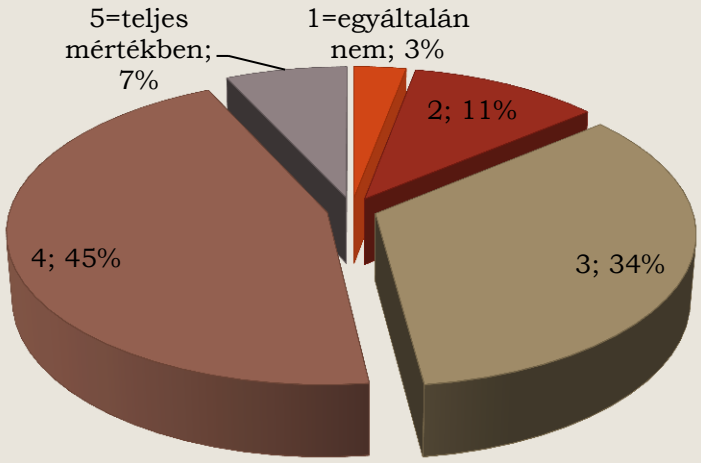

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

Az eredmények azt mutatják, hogy a középiskolások viszonylag kedvezően ítélik meg a saját jövőjüket. Az optimisták aránya (4-es és 5-ös skálaérték összevonva) meghaladja a válaszadók többségét, összesen 52 százalékuk vélekedik úgy, hogy a jövőjét illetően biztonságban van. A köztes álláspontot (3-as skálaérték) elfoglalók az összes megkérdezett 34 százalékát teszik ki, míg a jövőjükről pesszimistán vélekedők (1-es és 2-es skálaérték összevonva) száma 14 százalékot ölel fel, amely a válaszadók kisebbségét jelenti.

A viszonylag optimista vélekedés mögött több tényező együttes hatása húzódhat meg. Fontos megemlíteni, hogy az életkorból eredően a középiskolások egy meglehetősen zárt, védett társadalmi környezetben élnek, illetve a felnőtté válással együtt járó, saját egzisztencia megteremtésére irányuló törekvések még nem érintik őket. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a jövőjüket nem lennének képesek megítélni, illetve azt sem, hogy ne szembesülnének már ebben az életszakaszban olyan problémákkal, kérdésfelvetésekkel, melyek jövőjüket közvetlenül érinthetik. A jelenség, illetve az eredmények részletesebb elemzése ugyanakkor egy különálló tanulmány feladata lesz.

Társadalmi státusz

A kutatás során a középiskolás fiataloktól azt kértük, hogy az általunk felsorolt öt társadalmi csoport valamelyikébe sorolják be önmagukat, illetve a családjukat. Az önbesorolás teljes mértékben a hallgatók szubjektív érzetére támaszkodott, így a vélt és a valós társadalmi helyzet különválasztása nem lehet a kutatás célja.

Az elemzés során figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a középiskolások döntő többsége nem rendelkezik önálló egzisztenciával, így az anyagi helyzet objektív megítélése nagymértékben megnehezül. Alapvető információkkal, benyomásokkal ugyanakkor a fiatalok is rendelkezhetnek a kibocsátó család anyagi-jövedelmi helyzetéről.

Épp a fenti okok miatt inkább arra voltunk kíváncsiak, hogy a hallgatók szubjektív véleményalkotása milyen nagyságú társadalmi csoportokat hoz létre, illetve a társadalmi státusz megítélése miképp kapcsolódik össze a demokráciával való elégedettséggel.

12. ábra.
Öt társadalmi csoport elnevezését olvashatod. Kérlek, mondd meg, hogy ezek közül, az anyagi helyzetetek alapján, melyik csoportba sorolnád azt a családot, amelyben élsz! (a válaszok százalékban)

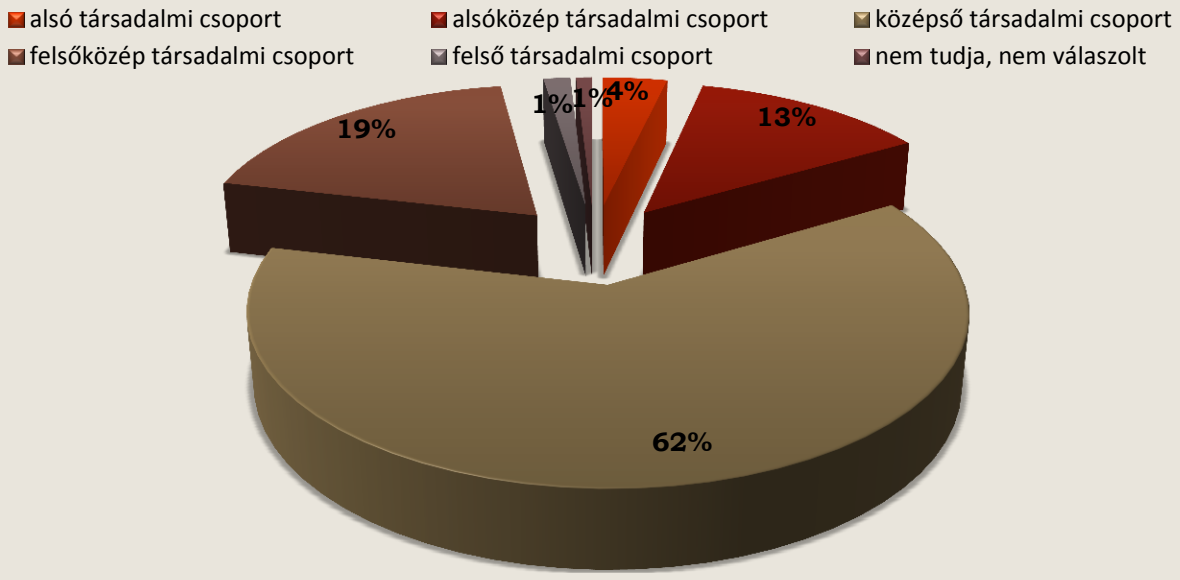

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A válaszadó fiatalok 62 százaléka sorolta családját a „középső társadalmi csoportba", a középre húzás jelensége nagyon erősen van jelen. Amennyiben a középosztály fogalmát széles kontextusban értelmezzük („alsóközép társadalmi csoport", „középső társadalmi csoport" és „felsőközép társadalmi csoport"), akkor – az önbesorolás alapján – a fiatalok 94 százaléka vélte családját odatartozónak. A fiatalok 19 százaléka vélte úgy, hogy családja a „felsőközép társadalmi csoport" tagja, míg a középosztály másik oldalát képező „alsóközép társadalmi csoportba" tartozók aránya 13 százalékot tesz ki. A társadalmi státuszértékelés két szélső pólusát képező „alsó társadalmi", illetve „felső társadalmi" csoportba a válaszadók csekély hányada sorolta be a családját.

Míg a legmagasabb egzisztenciával rendelkezők csoportjába a családok egy, a legalsó társadalmi csoportba négy százaléka tartozik.

A család társadalmi státuszának szubjektív értékelése mellett, a társadalmi csoportokba való önbesorolásának, valamint a szülők iskolai végzettségének összefüggése is érdekes eredményekkel szolgál részünkre. Általánosságban kijelenthető, hogy *minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál kedvezőbben ítélik meg a középiskolások családjuk társadalmi státuszát.* A szülők iskolai végzettsége természetesen csak közvetett faktor, hiszen a család jövedelmi helyzetének pontos ismerete nélkül abból a feltételezésből indulhatunk ki, hogy a magasabb iskolai végzettség jobb egzisztenciával jár együtt.

13. ábra.
A család társadalmi státuszának értékelése az APA iskolai végzettsége alapján (a válaszok százalékban)

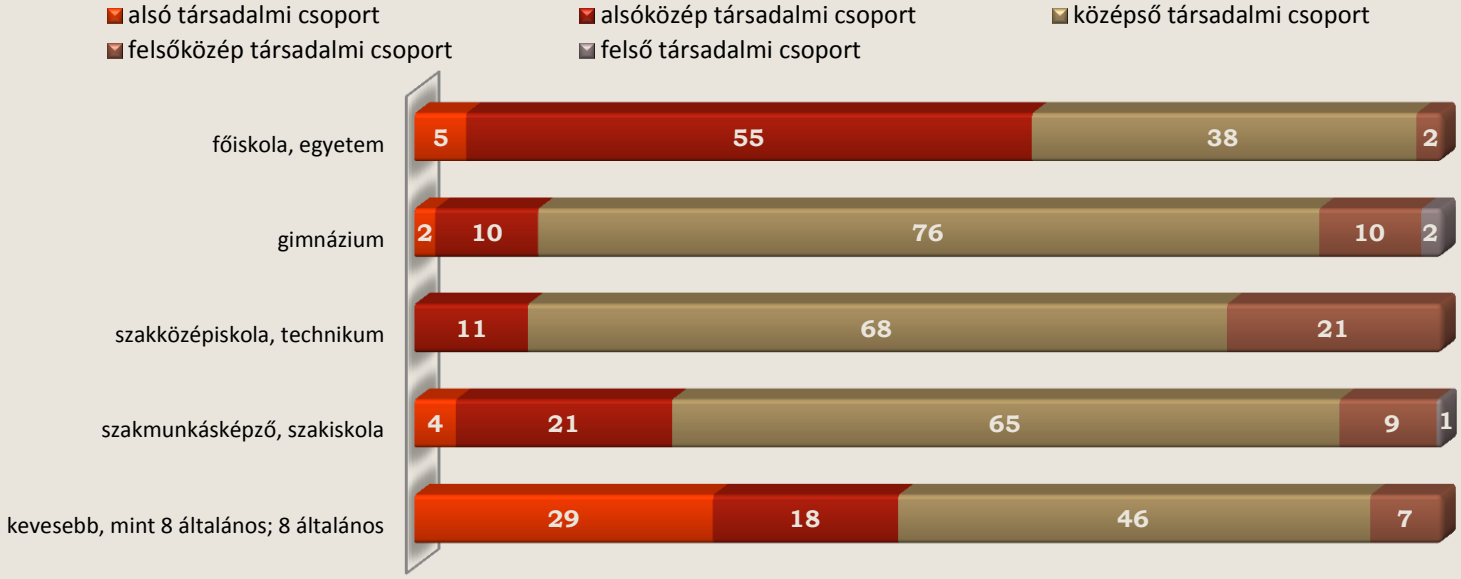

14. ábra.
A család társadalmi státuszának értékelése az ANYA iskolai végzettsége alapján (a válaszok százalékban)

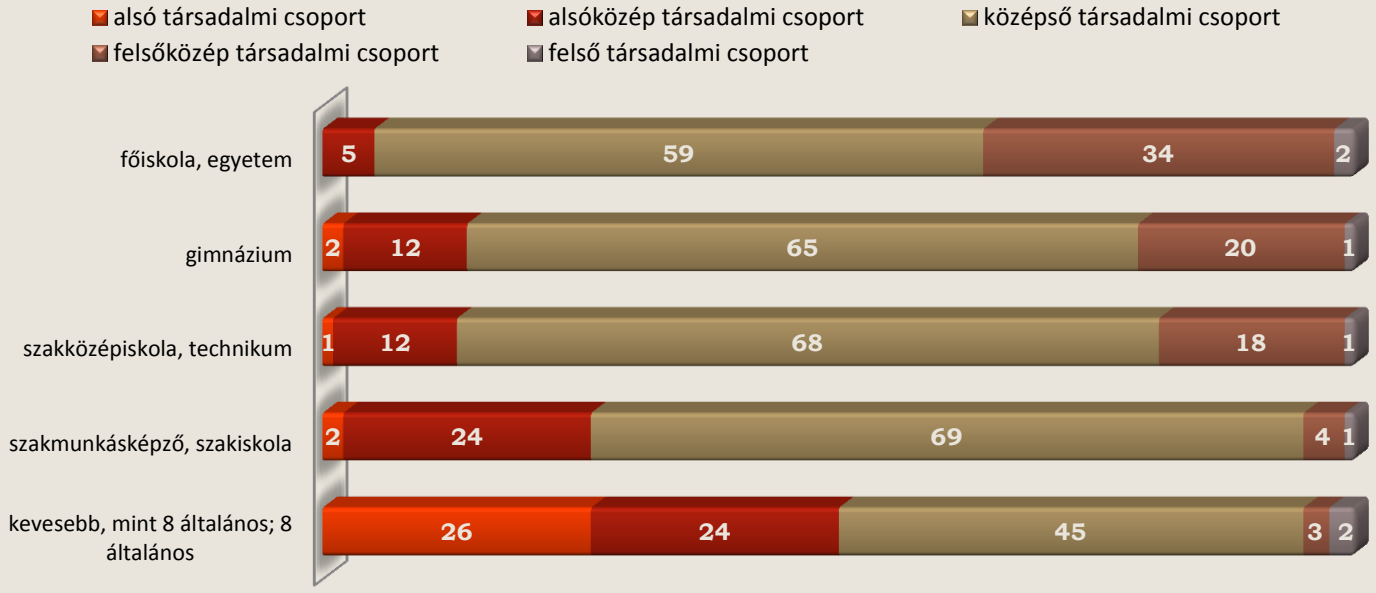

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

A legalacsonyabb társadalmi csoportba *(„alsó társadalmi csoport”)* azok a fiatalok sorolták be családjukat, akiknek legalább az egyik szülője legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezik. Amennyiben az apa rendelkezik legfeljebb 8 osztállyal, akkor a válaszadók 29, ha az anya, akkor a 26 százaléka tartozik ebbe a társadalmi csoportba.

A szülők iskolai végzettségének emelkedésével arányosan nő a magasabb társadalmi státuszba való önbesorolás is. Azok a középiskolások, akiknek legalább az egyik szülője főiskolai, vagy egyetemi végzettséggel rendelkezik, értékelik a legkedvezőbben társadalmi státuszukat. Amennyiben az apa rendelkezik a legmagasabb iskolai végzettséggel, akkor a megkérdezettek 38 százaléka sorolta be családját a *„felsőközép társadalmi csoportba”*, az anyák hasonló végzettsége esetén ez az arány 34 százalék.

Több korábbi kutatás eredményeihez hasonlóan, a pécsi középiskolások körében is igazolható, hogy a társadalmi státusz szubjektív értékelése és a demokráciával való elégedettség között van kapcsolat. A két tényező közötti reláció alapján minél alacsonyabb a család státuszának szubjektív elhelyezése a társadalmi hierarchiában, annál nagyobb az esélye annak, hogy a fiatal egyáltalán nem elégedett a demokrácia működésével. A család státuszának emelkedésével párhuzamosan a demokráciával való elégedettség is növekszik.

Míg a családjukat az alsó társadalmi csoportba soroló fiatalok 65 százaléka egyáltalán nem elégedett a demokráciával, addig ez az arány a *„felsőközép csoport”* esetében 15 százalék. Az értékek másik pólusát a *„teljes mértékben elégedettek”*, illetve a *„felső társadalmi csoport”* kategóriája jelentené, ugyanakkor a rendelkezésre álló csekély elemszám miatt ez az adatsor statisztikai szempontból nem értelmezhető.

15. ábra.
A demokrácia működésével való elégedettség a társadalmi státusz alapján (a válaszok százalékban)

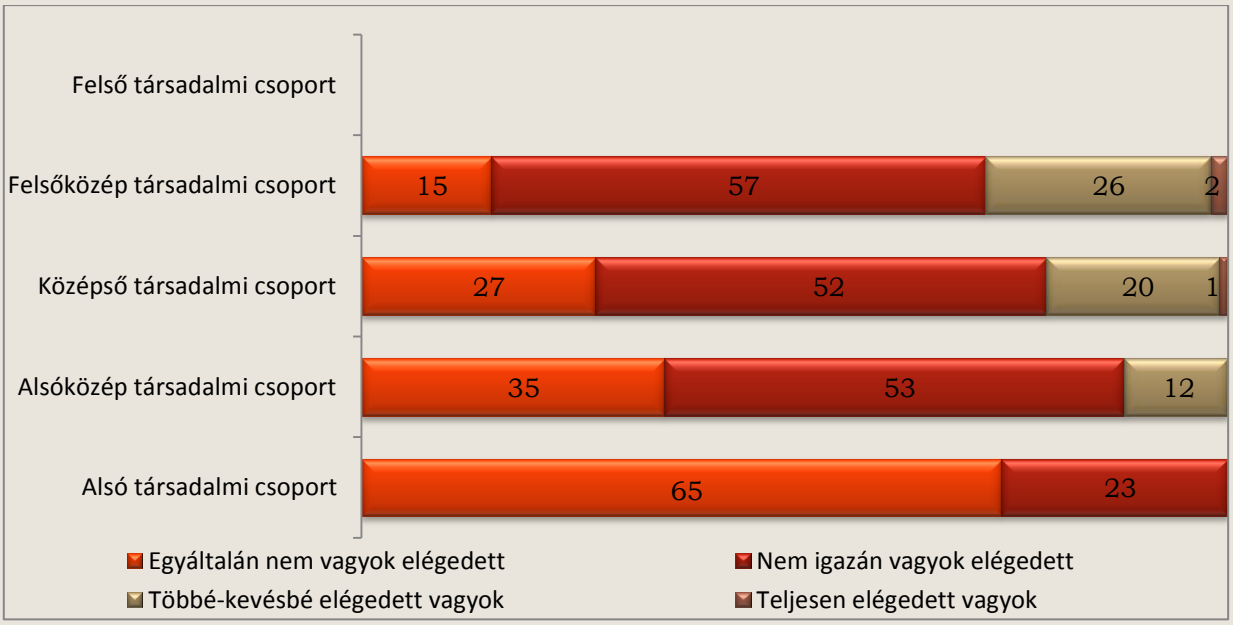

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport, 2014.

Annak ellenére, hogy a *„teljesen elégedett”* fiatalok esetében nem áll rendelkezésünkre elég elemszám, fenti állításunk igazolását a *„többé-kevésbé elégedett”* válaszlehetőségen keresztül is el tudjuk végezni. Az adatokból jól látható ugyanis, hogy minél magasabb a család társadalmi státuszának megítélése, annál nagyobb az esélye, hogy a fiatal *„többé-kevésbé”* elégedett lesz a demokrácia működésével. A családjukat az *„alsóközép csoportba”* elhelyező fiatalok 12

százaléka, míg az önmagukat *a „felsőközép csoportba*" tituláló középiskolások 26 százaléka *„többé-kevésbé*" elégedett a demokrácia működésével.

Zárszó helyett

A *Gyorsjelentés* kutatásunk egyes témaköreinek legfontosabb eredményeit igyekezett illusztrálni, melyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobban megértsük a középiskolás fiatalok közélethez és politikához való jelenlegi viszonyát.

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a tanulók politikához való viszonya, az elmúlt két évtized trendjét folytatva, kifejezetten kedvezőtlen képet fest. A középiskolások döntő többsége számára a demokrácia eszméje nem bír különösebb relevanciával, a politikai rendhez való viszonyt sokkal inkább az érdektelenség és a kiábrándultság érzése határozza meg.

A demokrácia, mint politikai rendszer megítélésénél kiemeltük, hogy a fiatalok véleményalkotását nagymértékben befolyásolhatja az a politikai, társadalmi és kulturális közeg, amelyben élnek. Ennek tudatában semmiképpen sem nevezhető meglepőnek a demokratikus rend szupremációjának elvetése, hiszen a tanulók a magyar demokrácia működését elégedetlenül szemlélik. Az elégedetlenség jelenségénél fontos továbbá kiemelni, hogy nem kizárólag egy általános elégedetlenségi hullámról beszélhetünk. A fiatalok a demokratikus rend talapzatát jelentő értékek, normák magyarországi megvalósulását értékelik negatívan, így összességében a politikai rendszer alapvető mechanizmusainak működését szemlélik elégedetlenül.

A nagypolitikától távoli, a tizenévesek saját létszférájához tartozó demokratikus intézményt, a diákönkormányzatot, illetve az ahhoz való viszonyt is vizsgáltuk kutatásunkban. Az eredmények ebben az esetben is azt mutatták – még ha nem is olyan markánsan, mint a politikai rendszer megítélése kapcsán –, hogy a középiskolások számára a diákönkormányzat nem rendelkezik különösebb relevanciával. A részvétel háttérbe szorulása, a diákönkormányzat antidemokratikus legitimálásának elfogadása mind abba az irányba mutatnak, hogy a jogalkotó szándékával ellentétben az iskolai demokrácia nem teremti meg a demokratikus gyakorlatot.

A leírtak alapján a *Gyorsjelentés* összefoglaló zárszavaként ki kell emelnünk, hogy a pécsi középiskolások, válaszaik alapján, sokkal inkább tekinthetőek a demokratikus rend külső szemlélőinek és haszonélvezőinek, vagy éppen elszenvedőinek, mint tényleges működtetőinek.

A kutatás módszertana

A pécsi középiskolások demokrácia felfogását vizsgáló empirikus adatfelvétel mintája reprezentatív a pécsi 9–12. évfolyamos diákokra öt szempont alapján: középiskola típusa, intézmény, évfolyam, osztályok és nem.

A vizsgálat kvóta mintára épül, amelynek alapja a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ által rendelkezésünkre bocsátott középiskolai lista volt. A lista tartalmazta a középiskolákat típusonként (gimnázium, szakközépiskola, szakiskola és ezek kombinációi) évfolyamonként (1–15. osztály), osztályonként (az adott középiskolában egy évfolyamban hány osztály és hány tanuló van) és nemenként (lányok száma az adott intézményben).

A lista a 2013/2014-es tanévre beiratkozott diákok adatait vette figyelembe. A kvóta elkészítéséhez az intézményeket öt rétegbe csoportosítottuk képzés típusa és az iskola fenntartója szerint: állami gimnáziumok, vallási gimnáziumok, etnikai gimnáziumok, állami szakközépiskolák és állami szakiskolák. Csak azokat az intézményeket vizsgáltuk tovább, amelyek pécsi székhelyűek voltak. Ezek:

2. táblázat.
A pécsi székhelyű középiskolák tipizálása az intézmény fenntartója és a képzés típusa szerint

állami gimnáziumok
ANK Gimnázium, Janus P. Gimnázium, Kodály Z Gimnázium, Leőwey Klára Gimnázium, Árpád F. Gimnázium, Pécsi Művészeti Gimnázium, PTE Deák Gimnázium, PTE Babits Gimnázium, Széchenyi Gimnázium 1., Széchenyi Gimnázium 2.
vallási gimnáziumok
Ciszterci Nagy Lajos Gimnázium, Pécsi Református Gimnázium
etnikai gimnáziumok
Gandhi Gimnázium és Kollégium, Koch Valéria Középiskola, Általános Iskola, Óvoda és Kollégium, Miroslav Krleža Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium
állami szakközépiskolák
Pécsi Művészeti Szakközépiskola, Radnóti M. Szakközépiskola, Zipernowsky K. Szakközépiskola, KIVISZ,* Pollack M. Szakközépiskola,* 500. sz. Szakközépiskola,* Simonyi Károly Szakközépiskola*
állami szakiskolák
500. sz. Angster Szakiskola,* KIVISZ,* Pollack M. Szakiskola,* Simonyi Károly Szakiskola*

* szakközép és szakiskola egyben. Egyes osztályai érettségit adnak, mások szakmunkás bizonyítványt.

A kiválasztott intézményekből leválogattuk a 9–12. évfolyamokat, így az alappopuláció 9501 főt tett ki, amelyből 5 százalékos mintát vettünk (475 fő). Ezt a 475 főt – a valós megoszlásuknak megfelelően – osztottuk szét először intézményenként, majd évfolyamonként. Tehát például állami gimnáziumokban 9. évfolyamon 55 főt kellett kérdezni, amely 10 intézmény között oszlott meg.

3. táblázat.
A kiválasztott diákok száma évfolyamonként és intézmény típusonként

intézmény típusa	9. osztály (fő)	10. osztály (fő)	11. osztály (fő)	12. osztály (fő)	kiválasztott diákok száma intézmények típusa és évfolyamok szerint (fő)
állami gimnáziumok	55	43	48	47	193
vallási gimnáziumok	12	10	12	11	45
etnikai gimnáziumok	9	6	6	5	26
állami szakközépiskolák	33	35	32	31	131
állami szakiskolák	23	16	23	18	80
mindösszesen	**132**	**110**	**121**	**112**	**475**

Egy-egy évfolyamról annyi lányt és fiút választottunk ki, amely megfelelt az intézmény lány–fiú arányának, évfolyamonként ugyanis nem állt rendelkezésre fiú–lány megoszlás. Tehát, például az ANK Gimnáziumban összesen 17 főt kellett kérdezni, évfolyamonként 4–5–4–4 fő megoszlásban. Ebben a gimnáziumban a lányok aránya 61,17 százalékos volt, így összességében 10 lány és 7 fiú megkérdezésére került sor, úgy hogy ezt az arányt vettük figyelembe az évfolyamonkénti fiú–lány esetszám megállapításakor is. A kérdőív 22 kérdésből álló, 15–20 perces, önkitöltős jellegű, papír alapú kérdőív volt. A kérdezésre 2013. november és 2014. január között került sor.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás vezetői és résztvevői köszönetüket szeretnék kifejezni a kutatás megvalósulásában szerepet játszó összes személynek. Köszönet illeti a pécsi középfokú intézmények vezetőit és munkatársait, akik kellő rugalmassággal és támogatással álltak hozzá az adatok felvételéhez. Szeretnénk megköszönni továbbá a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ helyi munkatársainak a közreműködését, segítségük nélkül nem jöhetett volna létre a kutatás.

Ábrák, táblázatok jegyzéke

1. ábra. Szoktál-e olvasni, nézni, hallgatni közélettel kapcsolatos híreket (napilap olvasása, híradó nézése, politikai műsorok nézése)? (az adatok százalékban) 6
2. ábra. Milyen gyakran beszélgetsz a családoddal közéleti kérdésekről? (az adatok százalékban)..... 7
3. ábra. Milyen gyakran beszélgetsz a barátaiddal közéleti kérdésekről? (az adatok százalékban)..... 8
4. ábra. Mennyire érdekelnek Téged a közéleti kérdések, társadalmi problémák? Mennyire érdekel Téged a politika? (a válaszolók százalékban) (1=egyáltalán nem érdekel; 5=nagyon érdekel)..... 10
5. ábra. Az alábbi tevékenységek közül részt vettél-e valamelyikben, tetted-e már valamelyiket? (a válaszok százalékban)..... 11
6. ábra. A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a véleményedhez? (az adatok százalékban) 13
7. ábra. A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a véleményedhez – középiskola típusa szerint? (az adatok százalékban) 14
8. ábra. Mennyire vagy elégedett a magyar demokrácia működésével? (az adatok százalékban) 15
9. ábra. Mennyire vagy elégedett a magyar demokrácia működésével – középiskola típusa szerint? (az adatok százalékban) 16
1. táblázat. Kérlek, mond meg, hogy milyen mértékben gondolod, hogy a következő állítások jellemzőek Magyarországon! (0= egyáltalán nem jellemző; 10= teljes mértékben jellemző) (0–10-ig terjedő skála átlagai)..... 17
10. ábra. A következő kijelentéseket kérlek, értékeld az alapján, hogy számodra mekkora fontossággal bírnak! (0= egyáltalán nem fontos; 10= nagyon fontos) (az adatok százalékban) 19
11. ábra. Mennyire érzed biztosnak a jövődet, mennyire érzed magad biztonságban a jövőddel kapcsolatban? (a válaszok százalékban) 22
12. ábra. Öt társadalmi csoport elnevezését olvashatod. Kérlek, mondd meg, hogy ezek közül, az anyagi helyzetetek alapján, melyik csoportba sorolnád azt a családot, amelyben élsz! (a válaszok százalékban) 23
13. ábra. A család társadalmi státuszának értékelése az APA iskolai végzettsége alapján (a válaszok százalékban)..... 24
14. ábra. A család társadalmi státuszának értékelése az ANYA iskolai végzettsége alapján (a válaszok százalékban)..... 24
15. ábra. A demokrácia működésével való elégedettség a társadalmi státusz alapján (a válaszok százalékban)..... 25
2. táblázat. A pécsi székhelyű középiskolák tipizálása az intézmény fenntartója és a képzés típusa szerint..... 28
3. táblázat. A kiválasztott diákok száma évfolyamonként és intézmény típusonként..... 29

Irodalomjegyzék

Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) (2009): *Ifjúság 2008: Gyorsjelentés.* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet

Csákó Mihály (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter – Surányi Bálint – Tardos Róbert – Vásárhelyi Mária – Éber Márk Áron (szerk.): *Látás-viszonyok*. Budapest, Pallas Kiadó, 155-189. pp.

Csákó Mihály (2011): Állampolgárokat nevel-e az iskola? In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 101–115. pp.

Csípő Ildikó – Daróci Renáta – Kun Eszter – Lakatos Gábor – Vircsák Enikő (2004): Az iskola demokráciája – a demokrácia iskolája. *Educatio*,13. évf. 4. sz. / 2004.

Kovács Tamás: Mit jelent a demokrácia a magyar egyetemisták és főiskolások számára? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2014. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében II.* Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, Budapest – Szeged, 2014. 43-60. pp

Szabó Andrea – Kern Tamás (2010): A szakmai képzésben résztvevők értékpreferenciái és politikai rokonszenvei – kvantitatív megközelítés. In: *Ifjúsági Szemle* 2010/ősz 5–26. pp.

Szabó Andrea – Kern Tamás (2011): A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 37–80. pp.

Szabó Andrea – Oross Dániel (2012): A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I.* Szeged, Belvedere Meridionale. 65–111. pp.

Szabó Andrea – Oross Dániel (2014): Ott és akkor egészen mások vagy mindig mindenütt ugyanazok? Aktív és passzív hallgatók Magyarországon In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2014. Apátia-Radikalizmus-Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében II.* Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, Budapest – Szeged, 2014. 99–110. pp.